

УДК 346.3

В. Мілаш, доктор юридичних наук, доцент кафедри господарського права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Рамковий (генеральний) договір у сфері господарювання

Створення послідовного та адекватного сьогоденню механізму правового регулювання господарсько-договірних відносин є однією з найактуальніших проблем сучасної правової науки. Тому не випадковими є прагнення відомих вітчизняних науковців піддати ретельному аналізу найрізноманітніші аспекти договірної тематики, з тим щоб надати науково обґрунтовані рекомендації з модернізації чинного законодавства у сфері укладання та виконання господарських договорів. Серед таких науковців слід назвати О. А. Беляневич, А. І. Бобкову, О. М. Вінник, І. Є. Замойського, Г. Л. Знаменського, В. В. Луця, В. К. Мамутова, О. П. Подцерковного, В. С. Щербину та ін.

Дану статтю присвячено питанням становлення та розвитку юридичної конструкції рамкового (генерального) договору як однієї з форм об'єктивації організаційно-господарських відносин.

Одним із головних чинників ефективного функціонування господарського обороту є оптимізація організаційних відносин, що виникають під час здійснення господарської діяльності кожного окремо взятого суб'єкта господарювання, та набувають у більшості випадків договірних форм. У словниково-довідниковій літературі поняття організаційних відносин використовується для характеристики суспільних відносин, пов'язаних із формуванням, внутрішньою організацією та упорядкуванням зв'язків у процесі досягнення певної мети.

Загалом проблема організаційних відносин завжди привертала до себе увагу представників різних галузей правової науки. За радянських часів набула активного розвитку точка зору щодо кваліфікації адміністративного права як організаційного, яку активно обстоював Б. Б. Хангельдієв. Організаційні відносини, зазначав вчений, за своїм характером є надбудовними і передбачають наявність певної організації, становлять особливу якість суспільних відносин, які виступають як об'єкт регулювання, та «не існують у чистому вигляді, й існувати

не можуть»¹. Утім, як справедливо зауважував О. А. Красавчиков, у кожній галузі права є чимало організаційних норм, які регулюють відповідні організаційні відносини та належність яких до предмета регулювання адміністративного права виключається. Дослідник розподіляв усю сукупність організаційних відносин, незалежно від того, якою саме галуззю права вони регулюються, на два самостійних види (координаційні та субординаційні відносини), яким притаманна низка загальних особливостей (як-от: особливості змісту, об'єкта та безпосередньої цілі). Безумовно цікавою є проведена О. А. Красавчиковим диференціація організаційних відносин за їх змістом на організаційно-передумовні (утворюючі), організаційно-делегуючі, організаційно-контрольні та організаційно-інформаційні відносини². Організаційно-господарські відносини, як один із різновидів організаційних відносин, відображають організаційний аспект господарської діяльності, її організаційну складову³. У правовій доктрині домінує погляд на організаційну діяльність як управлінську. Сучасне господарське законодавство теж виходить із синонімічності категорій «управління» та «організація». Так, згідно з п. 6 ст. 3 ГК України організаційно-господарські відносини визначаються як такі, що складаються за участю суб'єкта організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю. Нормативній категорії «організаційно-господарські відносини» законодавчо кореспондують інші поняття «організаційно-господарські зобов'язання», «організаційно-господарський договір». За статтею 186 ГК України укладення організаційно-господарських договорів визначається як договірне оформлення організаційно-господарських зобов'язань. Останні за ст. 176 ГК України визначені як односторонні, де зобов'язаною стороною є суб'єкт організаційно-господарських повноважень, який зобов'язаний *здійснити* на користь управленої сторони (суб'єкта господарювання) *певну управлінсько-господарську (організаційну) дію, або утриматися* від певної дії, а управлена сторона має право вимагати виконання такого зобов'язку⁴. Як бачимо, нормативно визнаною ознакою організаційно-

¹ Хангельдыев Б. Б. О кодификации советского административного права / Б. Б. Хангельдыев // Сов. государство и право. – 1964. – № 2. – С. 47.

² Красавчиков О. А. Гражданские организационно-правовые отношения / О. А. Красавчиков // Антология Уральской цивилистики. 1925-1989: Сборник статей. – М.: Статут, 2001. – С. 159, 162–164.

³ Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини : монографія / О. П. Віхров. – К.: Вид. дім «Слово», 2008. – С. 37.

⁴ Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV// Відом. Верхов. Ради України.– 2003. – № 18, 19–20, 21–22. – Ст. 144.

господарських зобов'язань є зміст обов'язку зобов'язаної сторони, що об'єктивується або у самостійному вчиненні нею правового акта (акта волевиявлення) у формі прийняття управлінських рішень, або участі у сумісних правових актах (які передбачають збереження відокремленості волевиявлень суб'єктів акта), та стосується процесів організації та/або управління господарською діяльністю. Проте виникненню обов'язку відносно вчинення певних дій управлінського характеру (утримання від вчинення таких дій), як правило, передують дотримання суб'єктом господарювання вимог чинного законодавства. Відповідно обов'язок суб'єкта організаційно-господарських повноважень щодо вчинення тих чи інших дій управлінського характеру (утримання від вчинення таких дій) вбачається як частина його господарської компетенції, а не елемент зобов'язання, як це впливає з нормативної конструкції організаційно-господарських зобов'язань. Вищевказане дає підстави розглядати господарський договір або як можливу юридичну підставу виникнення організаційно-господарських повноважень, або як результат їхньої реалізації (коли останні вже передбачені чинним законодавством або локальними актами суб'єкта господарювання). В означених договорах органічно поєднується управлінська компонента (за її допомогою здійснюється «зовнішнє» управління у сфері господарювання) з організаційною компонентою (використання цих договірних форм у сфері господарювання націлено на організацію виробничої діяльності суб'єкта господарювання економічно найдоцільнішим, раціональним та екологічно безпечним засобом, який дозволяє забезпечити не тільки отримання прибутку, а й досягнення певних соціально-економічних результатів). Прикладами таких договорів є угода про умови користування нафтогазоносними надрами, угода між органами державної влади (місцевого самоврядування) та спеціалізованим підприємством щодо поводження з радіоактивними відходами, договір на вироблення та/або виконання житлово-комунальних послуг, договір на реалізацію інвестиційного проекту у спеціальних економічних зонах тощо.

Разом з тим у процесі функціонування господарського обороту виникає чимало організаційних відносин координаційного типу, в яких відсутня управлінська компонента. На цей час відносини, пов'язані з формуванням організаційно-правового підґрунтя тривалого співробітництва суб'єктів господарювання (які не наділені один щодо одного організаційно-господарськими повноваженнями), законодавцем «розчинено» у категорії «інших» господарсько-виробничих відносин

(п. 5 ст. 3 ГК України). Втім вищеозначені відносини є особливим «прошарком» господарського буття, який, на наше переконання, потребує окремої уваги з боку законодавця. Так, *багатогранність сучасного господарського життя і мінливість ринкового середовища актуалізує потребу у певному стандарті «господарсько-виробничого партнерства», втілення якого у договірну форму дозволило б забезпечити реалізацію спільних інтересів учасників господарсько-виробничих відносин як ділових партнерів.* Діяльність з організації тривалих господарських зв'язків суб'єктів господарювання — постійних ділових партнерів у більшості випадків вимагає дворівневого правового оформлення. Перший рівень репрезентується договірною конструкцією, яка встановлює правовий режим (загальні умови та принципи) співробітництва суб'єктів господарювання на певний проміжок часу, та на теоретичному рівні має декілька назв (організаційний договір, базовий договір, генеральний договір, рамковий договір тощо); другий рівень — утворюється поточними договорами, які опосередковують здійснення окремих господарських операцій.

Незважаючи на широкомасштабне використання у сфері господарювання рамкових договорів, означена договірна конструкція (загальні положення щодо неї) так і не отримала законодавчої формалізації. Нагадаємо, що згідно з ч. 4 ст. 179 ГК України під час укладання господарських договорів їх зміст може визначатися на підставі вільного волевиявлення; примірного та типового договорів; договору приєднання¹. Утім безпосереднім чином на зміст поточних договорів впливає і наявний між діловими партнерами рамковий (генеральний) договір, який є схемою (рамкою) майбутніх ділових відносин, що залишає конкретизацію останніх майбутнім поточним договорам. Рамковий (генеральний) договір породжує договірний ансамбль, представлений як безпосередньо ним самим, так і залежними від нього договорами-сателітами, спрямованими на його неодноразове послідовне виконання².

Конструкцію рамкового (генерального) договору слід відмежовувати від інших договірних конструкцій організаційного характеру. Так, у господарській практиці окрім рамкового договору використовуються переддоговірні угоди (меморандум про взаєморозуміння та протокол

¹ Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV// Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 18, 19–20, 21–22. – Ст. 144.

² Ефимова Л. Г. Рамочные (организационные) договоры / Л. Г. Ефимова. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – С. 2–5.

про наміри), які досягаються до моменту підписання сторонами основного (кінцевого) договору. Однак відповідно до чинного законодавства означені види переддоговірних угод не призводять до юридичних наслідків. Найбільш подібним до конструкції рамкового (генерального) договору є попередній договір. Утім, якщо останній передуює укладенню тільки одного конкретно визначеного у ньому договору, *на підставі рамкового (генерального) договору планується тривале співробітництво, що опосередковується цілим договірним блоком*. Так, природу рамкового має договір про відкриття кредитної лінії. Останній встановлює основні принципи кредитування та покладає безпосередню деталізацію конкретних умов надання окремих кредитів на поточні кредитні договори. Рамковим (генеральним) є також договір транспортного експедирування. Він визначає режим та загальні обсяги майбутніх перевезень, загальні правила їх здійснення протягом усього терміну співробітництва сторін. Самі ж зобов'язання щодо перевезень виникають за поточними договорами, де одна сторона (експедитор) зобов'язується за плату і за рахунок іншої сторони (клієнта) виконати або організувати виконання визначених договором послуг, пов'язаних із перевезенням вантажу. Подібним є дистрибуторський договір, який визначає умови та порядок співробітництва виробника (постачальника) та дистрибутора, встановлює перелік товарів, що буде збувати дистрибутор, та територію збуту. На виконання даної генеральної угоди постачальник і дистрибутор або укладають окремі договори купівлі-продажу, або постачальник надсилає дистрибутору окремі замовлення, які останній виконує. До рамкових (генеральних) договорів також належать договори комерційного представництва, франчайзингу, договори про сумісну підприємницьку діяльність тощо.

Організаційний зв'язок, що виник на підставі рамкового договору, не зникає після того, як сторони виконали належним чином свої зобов'язання. Приміром, кореспондентські відносини банків оформлюються рамковими міжбанківськими договорами про відкриття кореспондентських рахунків, або договорами про участь банківських установ у міжнародних платіжних системах. Виконання зобов'язань за такими договорами призводить до встановлення між банками кореспондентських відносин, які можуть бути припинені тільки шляхом розірвання договору про відкриття кореспондентського рахунка (договору про участь у міжнародних платіжних системах). А поки діє відповідний договір, між банками існує організаційний зв'язок (у вигляді кореспондентських відносин).

Договорам, що можуть бути кваліфіковані як рамкові, притаманні певні особливості (характеристики), які не тільки дозволяють їх відмежувати від інших договірних конструкцій, а й об'єктивно унеможливають екстраполяцію відносно них окремих загальних положень господарського договірної права. Так, за загальними правилами, договір вважається укладеним за умови досягнення між сторонами домовленості щодо всіх істотних умов. Згідно з ч. 3 ст. 180 ГК України при укладенні господарського договору сторони зобов'язані у будь-якому разі погодити предмет, ціну та строк дії договору. Якщо виходити з поширення дії означених законодавчих положень на рамковий договір, тоді за відсутності, приміром ціни, означений договір слід визнавати неукладеним. Утім на сторінках науково-практичних видань неодноразово зверталась увага на те, що ч. 3 ст. 180 ГКУ в частині ціни як істотної умови господарського договору слід застосовувати тільки до тих договорів, за якими одна сторона зобов'язана сплатити іншій певну грошову суму. Відповідно оскільки рамковий (генеральний) договір безпосередньо не породжує обов'язок поставки товару (надання послуг, виконання робіт), встановлення ціни не створює прав і обов'язків сторін такого договору. Більше того, рамковий договір не повинен «охоплювати» своєю «рамкою» усі істотні умови (деталі) поточних господарських операцій, запланованих у межах ділового співробітництва сторін. Такі умови підлягають встановленню та/або уточненню у процесі майбутнього співробітництва сторін у змісті поточних договорів. Навряд чи ця обставина дає підстави для підтримання існуючої у правовій доктрині точки зору на кваліфікацію вищеозначеного договору як договору з відкритими умовами. Однак саме таку позицію підтримують розробники Концепції розвитку цивільного законодавства РФ, пропонуючи визначення рамкового договору як договору, умови якого підлягають застосуванню і деталізації у майбутньому (тобто як договір із відкритими умовами)¹. Вітчизняним законодавством не передбачено можливість укладення означених договорів, незалежно від їхнього типу, виду, різновиду або сфери господарювання, яку вони упорядковують. Утім у межах міжнародного комерційного обороту використання даної договірної конструкції набуло значного поширення. За статтею 2.1.14 Принципів УНІДРУА, якщо сторони мають намір укласти договір, та обставина, що вони навмисно зали-

¹ www.kadis.ru

шили певну умову для узгодження в процесі майбутніх переговорів або таким, що підлягає визначенню третьою особою, не є перешкодою для виникнення договору¹.

Серцевину рамкового договору, як і будь-якої іншої договірної конструкції, утворює його предмет. Згадаємо, що у ГК України набули розвитку положення про предмет договору як про об'єкт права, щодо якого сторони вступають у договірні відносини. ГК України на надає самого визначення предмета господарського договору (його загальної формули), а узагальнюючою назвою «умови про предмет договору» охоплює найменування (номенклатуру, асортимент) та кількість продукції (робіт, послуг), а також вимоги до її якості. *Предметом рамкового договору*, на відміну від інших договорів у сфері господарювання (як-от: збутових договорів, договорів на передання майна в користування, на надання послуг, на виконання робіт), є *встановлення організаційно-правових засад взаємного співробітництва сторін у певній сфері господарювання*. Встановлення таких засад одночасно є вираженням наміру сторін про ділову співпрацю, що, як вже зазначалося, у більшості випадків теж набуває договірних форм. У даному контексті виникає питання про юридичну силу обов'язку сторін рамкового договору щодо укладення поточних договорів, відповідно про можливість спонукання до укладення поточних договорів у судовому порядку. З цього приводу заслуговує на увагу позиція Л. Г. Єфимової щодо можливості існування рамкових договорів двох видів: перший — породжує обов'язок сторін вступати у майбутні договірні відносини, другий — обмежується узгодженням умов, які полегшать укладення наступних договорів, надаючи сторонам повну свободу укладати або не укладати такі договори в майбутньому². При укладенні рамкових (генеральних) договорів першого виду, ухилення однією зі сторін від укладення відповідного поточного договору (договорів), на нашу думку, має визнаватися підставою для звернення іншої сторони до суду з вимогою про відшкодування збитків та/або розірвання рамкового (генерального) договору. У той же час з метою попередження маніпулювання вимогою про спонукання до укладення поточного договору сторонам рамкового (генерального) договору слід лімітувати загальний обсяг товару (робіт, послуг), що має

¹ Принципы международных коммерческих договоров УНИДРУА / Пер. с англ. А.С. Комарова. – М.: Статут, 2006. – С. 62.

² Ефимова Л. Г. Рамочные (организационные) договоры. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – С. 9.

бути проданий (наданий) на підставі вищезначеного рамкового договору протягом певного часу (кварталу, півріччя, року тощо).

Укладення рамкового (генерального) договору фактично спрощує подальшу співпрацю ділових партнерів через типізацію загальних істотних умов майбутніх господарських операцій (у цьому разі зникає потреба в узгодженні таких умов у поточних договорах). Це означає, що умови рамкового договору поширюють свою дію на поточні договори, укладення яких заплановано на його основі під час співробітництва сторін. Разом із тим ділові партнери (сторони) можуть укладати поточні договори і поза межами загальних засад співробітництва, визначених рамковим договором. Отже, для уникнення небажаного колідування (появи колізій) загальних положень рамкового та поточного договорів до змісту останнього слід включати застереження про його безпосередній зв'язок з рамковим (генеральним) договором. У протилежному випадку, за наявності суперечки з приводу невідповідності умов поточного договору загальним положенням рамкового (генерального) договору, поточний договір може визнаватися укладеним поза «рамкою» генерального договору.

На відміну від попереднього договору рамковий (генеральний) договір не втрачає юридичної сили з моменту укладення поточного (поточних) договору. Припинення його чинності пов'язано або з його достроковим розірванням, або зі впливом встановленого сторонами терміну його дії (з цього моменту зникають правові підстави для задоволення в судовому порядку вимог однієї зі сторін щодо укладення поточного договору при ухиленні від цього іншої сторони). При цьому розірвання рамкового (генерального) договору не має позбавляти чинності раніше узгоджені поточні договори, які вже почали виконуватися. Інша правова «доля» повинна очікувати договори, укладені на підставі рамкового (генерального) договору, що втратив чинність, якщо такі договори ще не почали виконуватися.

У цілому, підсумовуючи усе наведене, вважаємо за доцільне закріпити законодавчо (на рівні ГК України) загальні положення (системи правил) про рамковий (генеральний) договір, особливості його укладення та виконання, з тим щоб на нормативному рівні здійснити його чітке відмежування від суміжних договірних конструкцій та забезпечити учасників господарського обороту дійовим механізмом захисту їхніх інтересів у межах ділового партнерства під час провадження господарської діяльності.

Милаш В. Рамочний (генеральний) договір в сфері хозяйствования

Статья посвящена вопросам становления и развития юридической конструкции рамочного (генерального) договора в хозяйственном договорном праве Украины. Выделены правовые особенности (характеристики) рамочного (генерального) договора в контексте его отграничения от смежных договорных конструкций организационного характера.

Ключевые слова: рамочный (генеральный) договор, текущие договора, субъекты хозяйствования, деловое сотрудничество.

Mylash V. Frame (general) contract in the field of management

The article is devoted to the questions of formation and development of legal construction of frame (general) contract in economic contractual law of Ukraine. The legal features (characteristics) of frame (general) contract in the context of its isolation from the related contractual constructions of organizational character are selected.

Keywords: frame (general) contract, current contracts, parties of management, business-like co-operation.